Sec 47B

MARS ET HISTORIA

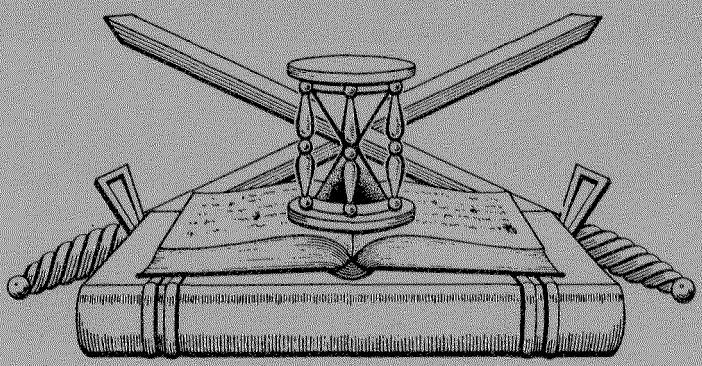

ORGAAN

VAN DE
NEDERLANDSE VERENIGING
TER BEOEFENING VAN DE
MILITAIRE HISTORIE

OPGERICHT 20 AUGUSTUS 1966

SAMENSTELLING VAN HET ALGEMEEN BESTUUR:

Voorzitter	:	F.L. Diekerhoff
Ondervoorzitter:		J. Albarda
1e Secretaris	:	F.J. van Lier
2e Secretaris	:	H. Ringoir
Penningmeester:		C.J. Kneppelhout
Archivaris	:	J.J.B.J. Bouvy
Leden	:	Mr. J.W.T. Bosch
		B.C. Cats
		W.F.K. Engelbrecht
		F.J.A. Lutz
		Drs. G.J.A. van Ojen, jr.
		Mr. Ch. L.M. Schaepman
		E.H.H. Weekenstroo

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:

Voorzitter	:	Oranje Nassaustraat 1, Geldermalsen, Tel. 03455-1773
Ondervoorzitter:		Laan v. Clingendael 121, 's-Gravenhage, Tel. 070-246843
1e Secretaris	:	NAPO 890, Utrecht, Veldpost, Tel. 0949-2571.3137 District KMAR/KLU BRD
2e Secretaris	:	Laan v. Nieuw Oost-Indie 289, 's-Gravenhage, Tel. 070-839994
Penningmeester:		Bremstraat 26, Den Helder, Tel. 02230-12153

Contributie bedraagt per jaar min. *f* 20,00, te storten op giro 14700 van de Algemene Bank Nederland N.V. te Den Helder, ten name van 'Nederlandse Vereniging Militaire Historie' rekening nummer 58.72.29.101.

SAMENSTELLING REDAKTIE-WERKKOMMISSIE:

Voor het Bestuur:	H. Ringoir, Laan van Nieuw Oost-Indië 289, 's Gravenhage
Uit de leden:	M. Boerma, de Ruyterstraat 68, 's Gravenhage
	E.W. van Popta, Columbusstraat 260, 's Gravenhage

SAMENSTELLING REDAKTIE-ADVIESKOMMISSIE:

Voor het Bestuur:	F.J.A. Lutz en Drs. G.J. van Ojen jr.
Uit de leden:	L.J. Spanjaerdt Speckman

AFDELINGSKORRESPONDENTEN: Zie binnenomslag van de achterzijde.

MARS ET HISTORIA

8e jaargang
nummer 3
september 1973

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K. B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire- en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD

Excursie naar Brussel

Museum militaire wielrijders

Personalia

Wijzigingen en aanvullingen op de ledenlijst 1973 no. 1

Militariade

DE SLAG BIJ KIJKDUIN IN HET RAAM VAN DE DERDE ENGELSE OORLOG
door W. E. van Popta.

DE NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE EN HAAR ARTILLERISTISCHE VERDEDIGING VAN 1890 tot en met 1914
door J. W. Bonebakker.

-o-o-

BESTUURSMEDEDELINGEN

Excursie naar Brussel.

Zoals reeds in het julinummer is aangekondigd zal er op 13 oktober a. s. een excursie worden georganiseerd. Er zal dan een bezoek worden gebracht aan het Koninklijk museum van het leger en van krijgsgeschiedenis. Deze excursie zal een zeer bizondere attractie hebben, en wel deze. Wij zullen een rondleiding krijgen over afdelingen welke normaal niet voor publiek toegankelijk zijn. Mocht U het museum al eens eerder bezocht hebben dan bestaat er grote kans dat U er nu collecties zult zien welke U nog niet eerder hebt gezien.
De reis zal worden gemaakt per autobus (Europlan).
De bus vertrekt om 8 uur van het station Staatsspoor in Den Haag.
De eerste stopplaats zal zijn in Breda bij het motel aan de rotonde. Hiervan kunnen de leden gebruik maken welke in de omgeving van Breda wonen. U wordt verzocht om 8.45 uur aldaar aanwezig te zijn.
Van Breda rijden we naar Brussel waar we om 11 uur aankomen.
In hotel Scheers wordt de lunch gebruikt, waarna we het museum gaan bezoeken.
Op de thuisreis zal weer via Breda worden gereden. Waarna de reis wordt voortgezet naar Den Haag waar we omstreeks 19 uur aankomen.
De onkosten welke aan deze dag zijn verbonden bedragen ƒ 25,--

Museum militaire wielrijders.

Van het bestuur ontvingen wij bericht, dat het museum op 15 juni j. l. voor het publiek is opengesteld. De verzameling omvattende de jaren 1885-1940, is ondergebracht op het terrein van de Isabella-kazerne te 's-Hertogenbosch en is van het station N. S. met de buslijnen 4 en 3/5 bereikbaar (halte Isabellalaan). Bezichtiging kan plaats hebben op alle dagen (behalve des zondags en dinsdagmiddag) na telefonische afspraak met de conservator, de heer G. H. ten Dam te Vught, telefoon 04100-61600. De toegangsprijs bedraagt ƒ 1,-- per persoon/gezin.

Personalia.

1. Op 28 juni j. l. trad ons lid, de heer J. D. Spek te Rotterdam in het huwelijk met mej. W. J. Hoogendoorn.
   Onze hartelijke gelukwensen!
   Het jonggehuwde paar is gaan wonen op het adres: Fonteinbos 18, Zoetermeer.

2. Ter gelegenheid van de verjaardag van H. M. de Koningin op 30 april 1973 werd ons lid, de heer H. C. Vermaat, burgemeester van Moordrecht, benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Onze felicitaties!

3. Ons lid, generaal-majoor der Artillerie b. d. F. J. G. Brackel behaalde tijdens de militaire ruiterdagen op 25/26 mei 1973 'n tweede plaats bij de cross (1600 m in 3. 34. 3 min.) en 'n tweede plaats bij de dressuurproef en het springen. Proficiat!

Wijzigingen en aanvullingen op de ledenlijst 1973 no. 1

Vrij recent is een nieuwe ledenlijst samengesteld, die - zoals dat altijd met ledenlijsten gaat - nu al weer correctie en aanvulling behoeft.
De nieuwe ledenlijst is verkrijgbaar bij het secretariaat tegen bijsluiting van ƒ 1,-- aan geldige postzegels bij Uw bestelling.
Leden, die zich nieuw aanmelden krijgen vanaf heden de ledenlijst automatisch toegezonden.

aanvullingen
nieuwe leden:

188	Brackel, F. J. G. Gen. majoor Art. b. d.	van Nieuwenhoflaan 3 Moergestel (NB)
265	Sturm, H. E. Architect	Theerestraat 111 St. Michielsgestel
297	Treu, H. A. Maj. inf. b. d.	Bachmanstraat 15,1 t/m 8 's-Gravenhage
298	Koot, M.	Nassaukade 61 1, 6, 9, 11, 14, 15 Rijswijk (ZH)
299	Onvlee, L. Chr. G. F. Luit. kol. inf. b. d.	Berghuizerweg 152A 2, 3, 5, 6, 13, 17, 20 Apeldoorn

adreswijzigingen

64	Cats, B. C.	wordt:	Claudiagaarde 72, Bussum
125	Schermer, Th. W. A.	"	Waltersingel 11, Apeldoorn
135	Spek, J. D.	"	Fonteinbos 18, Zoetermeer
137	Documentatiegroep '40-'45, secretariaat	"	Meermanstraat 10, Delft
139	Telders, mr. A.	"	Burg. Diepenhorstlaan 20, Epe (Geld.)
209	Wels, P. A.	"	J. H. Leopoldhof 30, Weesp
252	Westendorp, A. G.	"	Vronkenlaan 51, Leiderdorp
290	Wouw, G. F. N. van	"	Goeman Borgesiuslaan 125, Harderwijk.

Afvoeren alfabetische lijst:

188 Bosch, J.M.J.
265 Gelderen, J. van

Toevoegen alfabetische lijst:

188 Brackel, F.J.G.
183 Hamakers, A.P.
24 Huivenaar, J.
154 Jansen, J.H.
298 Koot, M.
60 Müller, mr. P.L.J.M.
299 Onvlee, L.Chr.G.F.
265 Sturm, H.E.
297 Treu, H.A.

Kleine penwijzigingen ledenlijst.

191 Boeren, J.A. huisnummer wordt 127 b.
241 De Groote, E.G.B. Visserijstraat 50 moet zijn Visserij 50.
252 Westendorp, A.G. 1e Int. KLu moet zijn 1e KL.
281 Tesol, R. moet zijn Terol, R.

Kleine penwijzigingen alfabetische lijst.

82 Klaassen, drs. C.J.F. moet zijn 81 Klaasen, drs. C.J.F.
173 Peitsma, C. moet zijn 173 Reitsma, C.
281 Tesol, R. moet zijn 281 Terol, R.

H. de WEERD - Middellaan 34 - APELDOORN.

Telefoon: 05760 - 52181

Vele boeken te koop over 2e en 1e Wereldoorlog,

Medailles e.d. Luchtvaart (oud en nieuw)

Bezoek liefst na afspraak.

MILITARIADE.

Voor U verzameld door het secretariaat.

1. Ontleend aan "Sinte Barbara", doch zeker ook van belang voor onze leden:
   Het Engelse leger gebruikte in de Boerenoorlog en gedurende W. O. I stoomtractie voor zijn Artillerie. Zijn er ooit stoomtractoren gebruikt bij onze Artillerie?
   .. Antwoorden graag aan:
   A. C. van der Giesen, 10 The Grove,
   Sunderland SR 2-7 HF, Engeland.

2. Bij "Schild-Verlag" GmbH, D-8000 München - 60 (Lochhausen), Federseestrasse 1, W. Dld. verschenen ± 100 kleurenreproductie's met uniformafbeeldingen (in hoofdzaak Duitse), militaire motieven en portretten. De lijst wordt u op aanvrage toegestuurd. De prijzen variëren van DM 1,50 tot DM 3,--, afhankelijk van het formaat (meesten ± 20 bij ± 15 cm. Van de afbeeldingen noemen wij:

   nr. 12. F. v. Uhde: Spielleute des Kgl. Bayer. Inf. Leib-Regiments um 1886. 14,99x22, Querformat, kart. DM 2,50

   nr. 13. A. Hoffmann: Kesselpauker des Kgl. Bayer. Garde du Corps 1816/1824. 12x17,1 Text auf Rücks, kart. DM 2,50

   nr. 14. E. R. Döbrich: Kradschützen (WO II) 15x20,6, Kart. DM 3,--

   nr. 65. A. Hoffmann: Ein französischer Marineoffizier um 1850. 17,1x21,6, DM 1,50.

   nr. 91. A. Jank: Husar vom Kgl. Bayer.
   1. Husaren Reg. 1815,
   17,4x21, DM. 1,50

   nr. 94. O. Merte: Standartenträger vom 2. Grossherzogl. Mecklenburg. Dragonder-Regiment Nr. 18 und vom Kgl. Preuss. Husaren-Regiment Königin Wilhelmina der Niederlande Nr. 15. 20x22,8 DM. 2,--.

3. Voor de liefhebbers en verzamelaars van wapens en munitie verscheen voor de belachelijk lage prijs van DM 7,50 (+porti en verzendkosten) het "Munitionshandbuch", samengesteld door Karl R. Pawlas, inhoudende de afmetingen, technische gegevens over gewicht en lengte, ballistiek, foto's en leveranciers van alle leverbare munitiesoorten voor geweer, buks, pistool, revolver, etc. De omvang is 320 pagina's, waarop zo'n 1000 patronen en kogels worden beschreven aan de hand van ± 400 foto's.
   Uitgeverij: Reblizistisches Archiv für Waffenwesen", 8500-Nürnberg, Krelingstrasse 33, W. Dld.

4. Van de "Stichting Menno van Coehoorn" ontvingen wij het jaarverslag 1972, dat voor dit jubileumjaar (40-jarig bestaan) nog eens extra werd verzorgd.
De Stichting stelt zich ten doel de instandhouding te bevorderen van oude buiten militair gebruik gestelde vestingwerken in Nederland, als gedenktekenen van geschiedenis en kunst en als natuurmonumenten; zodoende bij te dragen tot het bewaren van zinrijke overblijfselen en eerbiedwaardige tradities uit ons nationaal verleden en tevens in het Nederlandse volk de zin voor kunst en natuurschoon te ontwikkelen en te bevorderen.
Men kan begunstiger worden à f 5,-- (minmaal) per jaar. Secretariaat-adres: Bachmanstraat 15 te Den Haag.

5. Voor de verzamelaars van militaire motieven op postzegels hier wat recente uitgaven:
   a. Portugal - 16 mei 1973: serie van 4 stuks met afb. van Genraal Emilio Garrastazu Medici, President van Brasilië.

   b. Hongarije - 9 mei 1973: uitgave t.g.v. Postzegeltentoonstelling van soldaten van het Warschaupakt; met afb. van tankschutter en versch. wapens.

   c. Equador - nov. 1972: serie 6 stuks met wapenschildembleem van het leger.

   d. Z. Korea. - 1 maart 1973. uitgave t.g.v. de terugkeer van Koreaanse troepen uit Vietnam.

      7 april 1973. uitgave t.g.v. het 5-jarig bestaan van de nationale reserve.

   e. El Salvador - 20 maart 1973. Uitgave t.g.v. het 50-jarig bestaan van de luchtmacht.

   f. Thailand - 3 febr. 1973: Uitgave t.g.v. 25-jaren Veteranendag.

   g. Urugay - 30 dec. 1972: 2 zegels met afb. van Generaal José Antigas (1764-1850)

   h. Zuid-Vietnam - 24 febr. 1973: 2 zegels ter herinnering aan de overwinning bij Quang Tri.

   i. Turkije - 28 juni 1973: 2 zegels ter gelegenheid van de dag van het leger.

   j. Ascension - 28 mei 1973: 4 zegels + blok met emblemen van schepen van de Royal Navy

   k. Canada - 9 maart 1973: 3 zegels t.g.v. het 100-jarig bestaan van de R.C.M.P.

l. Chili- 16 maart 1973: Zegel t. g. v. het 50-jarig bestaan van de Marine-luchtvaart.

m. Pakistan - 18 april 1973: Zegel ter herinnering aan het verblijf van 90. 000 krijgsgevangenen in India.

n. Venezuela - mei-nov. 1973: 4 zegels t. g. v. 100-jarige gedenkdag dood Generaal J. A. Páez.

6. Helaas vonden de plannen om t. g. v. het 60-jarig jubileum van de Koninklijke Luchtmachteen gedenkboek uit te geven geen doorgang. Wel verscheen op 15 juni l. l. een speciale jubileum+uitgave "Zestig jaar Klu", een aantrekkelijk 48 pagina's tellend boekje, waarin op beknopte wijze een overzicht wordt gegeven van de periode 1913-1973. In totaal een kleine 100 foto's, waarvan vele in kleur, illustreren de ontwikkeling van onze militaire luchtvaart.

Deze uitgave kost f 2,--, verkrijgbaar door overmaking van dit bedrag op giro-nummer 24826 t. n. v. Administratie "De Vliegende Hollander" ten Den Haag, onder vermelding van "Jubileumuitgave", waarna het boekje z. s. m. aan het opgegeven adres wordt toegezonden. (ontlee n d aan "Informatie" 22 mei 1973).

7. Op zaterdag 14 april 1973 vierde de Nationale Reserve haar 25-jarig bestaan (opgericht 15 april 1948). Wij zijn trots op dit nationale korps van vrijwilligers en voegen gaarne onze gelukwensen bij de vele, die reeds werden ontvangen.

T. g. v. het jubileum ontving de Natres een eigen onderscheidingsvlag.

8. Voor degenen, die zich serieus werpen op de studie van maritieme geschiedenis in het algemeen en van mariniersgeschiedenis in het bijzonder is er een unieke bibliografie verschenen m. b. t. het U. S. Marine Corps, getiteld "Creating a Legend" en samengesteld door Capt. John B. Moran, USMCR (Ret.). Sedert de oprichting van het Amerikaanse Korps Mariniers op 10 november 1775 zijn er meer dan 1000 boeken over geschreven en zo'n 6500 tijdschriftartikelen. Zij allen vinden een plaats in deze voortreffelijke bibliografie, samen met pamfletten, short-stories, gedichten, toneelstukken en films over het korps. Prijs $ 14, 95. Uitgeverij is Moran/Andrews, Inc., 535 North Michigan Avenue, Chicago 60611, USA.

9. Bij "Bivouac Books Ltd. ", 104 Kilburn Square, London NW6-6PS, England (let op het nieuwe adres) zijn twee nieuwe plat en uitgekomen in de serie "Uniformation". Deze geven in kleuren de uniformen van de Pruissische Linie-Infanterie (nr. 7) en de Russische Linie-Infanterie (nr. 8). Beiden uit de Napoleontische tijd. Kosten van deze keurig uitgevoerde prenten slechts £ 0, 75 per stuk. Bestelling is o. m. mogelijk via ons lid de Weerd te Apeldoorn.

10. Historex heeft weer een serie uitrustingsstukken in de schaal 1/33 uitgegeven. Het is serie 4, met uitrustingsstukken en distinctieven van de Duitse weermacht en SS, tijdens W.O. II. Werkelijk alles is er bij inbegrepen inclusief 'n borstschild Feldgendarmerie en 'n band met mitrailleurmunitie, die om een figuur kan worden gedrapeerd. De set is in een woord fantastisch en dat voor £ 0,40! Verkrijgbaar bij practisch alle modelbouwzaken of direct van "Historex Agents", 3 Caste Street, Dover, England.

VAN DE PENNINGMEESTER:

1. Wederom is verkrijgbaar de Tritt-uniformkalender 1974.
   De ledenverkoopprijs bedraagt f 17, 50 (winkelverkoopprijs f 24, 95).

   Velen zijn u voorgegaan met vaste bestellingen. Automatisch ontvangt u dan de kalender in het begin van het voorafgaande najaar.

2. Tevens kunt u ook uw vaste bestelling opgeven voor de nog te verschijnen series Tritt-uniformprentbriefkaarten (series van 24 st. ledenprijs ca. f 10,--).

3. Sinds kort beschikt de vereniging - naast de reeds bekende bankrekening (ABN, Den Helder, nr. 587229101) - over een girorekening, nl. 2940790 tnv. Penn. Ned. Ver. Ter Beoefening Militaire Historie
   Bremstraat 26, Den Helder.

   Hiermede is tegemoet gekomen aan de wens van vele leden.

4. Met deze rekening is het voor u gemakkelijker om middels "machtiging tot periodieke overschrijving" uw contributie te betalen. U bespaart u werk en de penningmeester hoeft geen vele (thans ruim 100!!!) herinneringsbrieven te verzenden.

   Derhalve een DRINGEND BEROEP op u van deze periodieke overschrijving voor uw contributiebetaling gebruik te maken.

   Ik reken op uw aller medewerking!

DE SLAG BIJ KIJKDUIN IN HET RAAM VAN DE DERDE ENGELSE OORLOG.

De slag had 21 augustus 1673 plaats, tussen de vloot van de Republiek onder opperbevel van de Ruyter, en de eskaders der verbonden mogendheden, Engeland en Frankrijk, onder de Britse admiraal prins Rupert. De Britten noemen de slag the battle of the Texel, waardoor we precies weten welk Kijkduin wordt bedoeld, n.l., dat bij Huisduinen en Den Helder.

Het was de vierde maal, dat er tussen de Nederlandse en de Geallieerde vloten een vijandelijk treffen plaats had in de periode die wij gewoon zijn te noemen de derde Engelse oorlog, 1672-'74. Ter gelegenheid daarvan, deze zomer juist drie eeuwen geleden, hebben het Koninklijk Instituut voor de marine en het Gemeentebestuur van Den Helder hieraan grote aandacht besteed. In het Marinemuseum aldaar werd een tentoonstelling georganiseerd die tot 30 september voor het publiek toegankelijk was, terwijl op 13 en 14 juni jl. een symposium werd gehouden in de gehoorzaal van de stadsschouwburg, onder het motto "Nederland in de derde Engelse oorlog".

De oorlog.

Op 26 maart 1672 verklaarde Engeland ons de oorlog, de 6e april gevolgd door Frankrijk, terwijl de Bisdommen Keulen en Munster zich bij hen aansloten, met het doel de Republiek te vernietigen. Politiek hadden de mogendheden al een plan gereed. Onze oostelijke provincies met inbegrip van Gelderland zouden aan Frankrijk en de Bisdommen ten deel vallen; onze Noordzeehavens en de gebieden van Holland en Zeeland zouden onder Britse supervisie komen. De prins van Oranje zou zich de positie van vazal moeten laten welgevallen. Het was de vijand volop ernst de Republiek politiek en nationaal van de kaart te vegen. Lord kanselier Anthony Shaftesbury sprak in het Lagerhuis de woorden na van de Romeinse senator Cato: "Delenda est Cartago" - Cartago (Nederland) zal verwoest worden.

In 1672 was de toestand te land militair gesproken - dat gaat samen met politiek - hoogst precair. Met uitzondering van de stad Groningen - ik herinner aan Rabenhaupt - was het gehele oosten van ons land praktisch in vijandelijke handen. Naar het westen drong de vijand op, Naarden en Utrecht waren reeds gevallen, en een aanval door de Fransen op Amsterdam werd gevreesd. Ons leger, onder opperbevel van stadhouder Willem III, handhaafde zich binnen de waterlinie. De kusten van Holland en Zeeland waren nog vrij. De Ruyter met zijn vloot stelde alles in het werk vijandelijke pogingen tot landen af te slaan. De slagen bij Solebay (7 juni 1672), op Schooneveld 7 en 14 juni 1673, en Kijkduin 21 augustus 1673, waren strategisch gezien een succes voor ons land.

Achtergronden van de oorlog.

Als grote mogendheid was de Republiek voor Engeland en Frankrijk onaanvaardbaar. Nog altijd was Frankrijk erover verbolgen, dat de Nederlanders in 1648 te Munster een afzonderlijke vrede met Spanje hadden gesloten, zonder Parijs te hebben geraadpleegd. Het was Lodewijk XIV een doorn in het oog, dat in 1668 Johan de Witt met Engeland en Zweden

een drievoudig verbond sloot, met als voornaamste doel de Spaanse Nederlanden tegen aanvallen van de Franse koning te stuiten.

Maar de politieke wind in Europa draaide en ging voor de Republiek uit ongunstige richting waaien. In korte tijd wist de Zonnekoning zijn Britse ambtgenoot Karel II te bewerken zich uit de alliantie terug te trekken; ook Zweden maakte zich los en sloot een verbond met Frankrijk.

De Engelse koning had persoonlijke grieven tegen de regenten-regering in Den Haag; de vorst was nl. voogd over zijn neef, de prins van Oranje. Waarschijnlijk waren er voor Karel wel ernstiger grieven die hem ertoe brachten de Republiek de oorlog te verklaren. De koloniale macht der Republiek en haar uitgebreide scheepvaart- en handelsbetrekkingen over zeeën en oceanen zaten hem hoog.

Reeds meer dan twintig jaar was er strijd op zee over het saluut bij ontmoeting van Nederlandse schepen met Engelse, varende onder de koningswimpel. In augustus '71 had zich weer eens een incident voorgedaan, dat door de regering in Londen hoog werd opgenomen. Het was tijdens de ontmoeting van het Engelse koningsjacht "Merlin" en de vloot van de Ruyter onder de Zeeuwse kust. Aan boord van het Britse jacht bevond zich Mrs. Temple, echtgenote van de afgetreden Engelse gezant in Den Haag.

De derde Engelse oorlog heeft aan de verplichting van het saluut door Nederlandse schepen bij ontmoeting met schepen varende onder de koningswimpel geen einde kunnen maken. Na de vredesonderhandelingen te Westminster, februari 1674, bleef de groetplicht voor de Nederlanders van kracht in de wateren tussen Kaap Finisterre en de Straat Waygats. Ondanks de nederlagen ter zee hem door de Ruyter berokkend, wist de koning een voor hem niet onvoordelige vrede met de Republiek te sluiten.

De oorlog met Frankrijk bleef nog enige jaren doorgaan. De Republiek was daarna politiek en maritiem niet langer een grote mogendheid.

Schermutselingen ter zee vóór de oorlogsverklaring.

In februari en maart 1672 deden zich op zee reeds incidenten voor tussen Nederlandse konvooien begeleid door oorlogsschepen en de schepen van de Engelse marine.

Op 23 maart tastte een Engels smaldeel onder bevel van de beruchte schout bij nacht Robert Holmes bij Wight een Nederlands konvooi aan afkomstig uit de Levant. De Hollanders werden door zes konvoyeurs (oorlogsschepen) begeleid; konvooicommandant was kapitein Adriaen Haze. Het gehele convooi bestond uit 72 schepen. Haze sneuvelde, een konvoyeur en vier koopvaarders gingen verloren.

Dit treffen had plaats drie dagen voor de Britse gezant in Den Haag de oorlogsverklaring aan de Witt overhandigde.

Politieke situatie binnen de Republiek.

De staatsgezinden, partij der regenten onder leiding van Johan de Witt, waren vanaf 1650 aan de macht, nu al twee en twintig jaar lang, jaren die behoren tot wat de geschiedenis noemt de Gouden eeuw.

Johan de Witt was een man van hoge moraal, onkreukbaar, harde werker, onverzettelijk, zich niet altijd bewust de gevaren die hem persoonlijk bedreigden; rechtsgeleerde, wiskundenaar, vereerder van Spinoza; als man van de wereld min of meer naïef.

In de loop van zijn bewind lieten stromingen in en buiten de partij hun invloed gelden, die de raadpensionaris uiteindelijk tot aftreden hebben gedwongen. Het z. g. Eeuwig Edict van 1667, dat tot afschaffing van het stadhouderschap was bedoeld, gevolgd door de Acte van Harmonie 1670, waarbij de Prins van Oranje werd uitgesloten als kapitein- en admiraal-generaal der Unie, werden al spoedig dubieus. Ernstig verschil van mening trad op tussen de Witt en leden van zijn eigen partij. Speciaal heeft de Acte van Harmonie tussen de Witt en de Gewesten - in en buiten de partij - grote moeilijkheden gegeven. Tussen de stad Amsterdam en de raadpensionaris deden zich kwesties voor. Zelfs liep het zo hoog, dat een bepaalde groep in Amsterdam de Witt "de portefeuille van Buitenlandse Zaken" wilde ontnemen, en daarmede Coenraad van Beuningen belasten. Van Beuningen was in 1669 burgemeester van Amsterdam, een jaar later gezant in Londen.

De prinsgezinde burgemeester Gilles Valckenier, van Beuningen's opvolger, verzette zich tegen de Witt; hij wist door te drijven dat de Prins van Oranje in de Raad van State stemrecht kreeg.

Steeds meer namen de Witt's macht en invloed in betekenis af. In februari 1672 was de Prins van Oranje benoemd tot kapitein-generaal van het leger onder voorwaarde van slechts een veldtocht. Tijdens de inval der Fransen en de Bisschoppelijke legers stond de prins aan het hoofd van zijn troepen bij de IJssellinie; hij moest zich terugtrekken op de Waterlinie. De 4e juli boden de Staten van Holland de prins het stadhouderschap aan, enige dagen later werd de vorst kapitein- en admiraal-generaal van de Unie. De politieke macht van de raadpensionaris en zijn staatspartij was ten einde. Op 4 augustus diende Johan de Witt in de vergadering der Staten-generaal zijn ontslag in en verzocht zitting te mogen nemen in de Hoge Raad. Een week later werd hij als raadpensionaris opgevolgd door Caspar Fagel. De 20ste augustus was een zwarte dag voor het Nederlandse volk, met name voor de Haagse burgerij. Op die dag werden Johan en zijn broer Cornelis op laaghartige en niet onder woorden te brengen wijze vermoord.

Zijn binnenlandse- en buitenlandse politiek waren mislukt, na dag en nacht met enorme wilskracht, inzicht en voortvarendheid daaraan te hebben gewerkt. Ik geloof niet, dat als zijn politiek tot een rechtzaak zou hebben geleid, hij erkennen zou in zijn beleid te hebben gefaald. Hij was overtuigd van het goed recht waarmede hij zijn bewind ten uitvoer bracht, anti-stadhouder-gezind. Hij heeft hartstochtelijk voor de vrede in Europa

gewerkt, ondanks zijn vele gevoerde oorlogen.

De Witt heeft voor de vloot hard gewerkt en niet voor het leger. S. L. Uijterschout schrijft: "het leger was slecht geoefend , Officieel heerste er in het leger een financieel wanbeheer"..... "de vestingen en forten waren verwaarloosd; in 1671 bedroeg de sterkte van het leger slechts 37000 man". (Beknopt overzicht Nederlandsche krijgsgeschiedenis van 1568 tot heden, 1933). Dr. Enno van Gelder schrijft ergens, dat hij "de vloot uitstekend verzorgd heeft, maar voor het leger, dat vanzelfsprekend onder een Oranje zou staan, niet veel voelde".

Hoe men ook over de Witt mag denken, over zijn persoon en politiek, ik ben ervan overtuigd, dat zonder deze staatsman en bouwer van de vloot, Solebay, Schooneveld en Kijkduin, niet zouden hebben bijgedragen tot de bevrijding van het vaderland.

Drie grote mannen.

Het zou mij te ver van mijn onderwerp voeren oorzaken te noemen uit de tweede Engelse oorlog, die geleid hebben tot het grote conflict tussen de opperbevelhebber de Ruyter en de luitenant admiraal Cornelis Tromp, met als gevolg het ontslag van Tromp uit 's Lands dienst, 1666.

Zeven jaren later heeft stadhouder Willem III de beide admiraals tot verzoening kunnen brengen. Als H. van Asbeck in het Oranjenummer van het Marineblad 1898 hierover schrijft, is zijn titel "van drie grote mannen". Ik neem dit graag over. Twee mannen, twee topfunctionarissen van de vloot - om met Warnsinck te spreken - "de beleidvolle Bestevaer en de onversaegde, door zijn voorbeeld ieder aanmoedigende Cornelis Tromp," worden door de jonge stadhouder, nauwelijks 23 jaar oud, tot elkander gebracht.

Zij zetten een streep door het verleden.

Cornelis Tromp werd in zijn oude rang als luitenant-admiraal hersteld, en volgde Willem Joseph baron van Gendt op, die bij Solebay gesneuveld was.

Op Schooneveld kwam C. Tromp weer in actie. Als "De Zeven Provinciën" met de Ruyter aan boord de vloot nadert roept Tromp uit: "mannen, daar is Bestevaer". Als de slag in alle hevigheid woedt en de Ruyter ongerust is over Tromp en zijn schepen, maakt de admiraal zich los van het gevecht, komt zijn eskadercommandant te hulp met de woorden: "het is beter vrienden te helpen, dan vijanden te deren".

De Ruyter blijft op Schooneveld.

Zoals we zagen, was het vaarwater Schooneveld - sedert 1377 verdronken eiland - vóór de Westerschelde gelegen, tweemaal getuige van een zeeslag binnen een maand; 7 en 14 juni 1673. Ontredderd en zwaar beschadigd waren schepen van de verenigde Engelse/Franse vloten naar Britse havens teruggekeerd. De Ruyter liet het er niet bij zitten. Terwijl het grootste deel der vloot op Schooneveld bleef - waar verschillende schepen eveneens reparaties moesten ondergaan - stuurde de admiraal de schout bij nacht

Jan de Haen met een smaldeel naar de Theems, om de bewegingen van de vijand op te nemen; tegelijk het Engelse volk aan de kust ervan te overtuigen, dat voor de Nederlanders de zee open lag. Op 22 juni had de Haen de Zeeuwse banken verlaten, was de Noordzee overgestoken en had zich na drie dagen opnieuw bij de Ruyter gemeld. De smaldeelcommandant rapporteerde, dat de Engelsen tussen Gravesend en Queenburough bezig waren de schade van hun schepen te herstellen. Voorts werd gemeld, dat een leger Engelse soldaten - naar schatting tussen de 6 en 8000 man sterk - werd gereed gemaakt, met het doel een landing op de Hollandse en Zeeuwse kust uit te voeren. De landingstroepen stonden onder bevel van de in Franse dienst staande opperofficier Friedrich Hermann, hertog von Schomberg.

Na gehouden krijgsraad en na overleg met de gemachtigden van de Staten-generaal verlaat de Ruyter met zijn vloot Schooneveld, en steekt naar Engeland over. Op 5 juli vertoont hij zich bij Harwich. Dit, zo schrijft Brandt, "om de vijanden alle bedenkelijke en mogelijke afbreuk te doen, alsook, om te tonen, dat men dáár was, en niet geslaagen, of binnen de gronden gedreeven", gelijk de vijanden uitstrooiden, en tegen hun beter weeten.... andere wilden doen geloven". (deel IV, bladz. 380 en 381).

Aan boord van enige schepen brak een besmettelijke ziekte uit, waardoor de Ruyter gedwongen werd de Nederlandse kust weer op te zoeken. De 11de juli 1673 ankerde hij voor Westkapelle, vijf mijl uit de wal.

De vijand nadert.

Enige dagen later ontving de admiraal van de raadpensionaris bericht, dat - naar de stadhouder had vernomen - de Engelse/Franse vloten een nieuwe poging tot landen zouden uitvoeren, welke mededeling per brief van 30 juli door de Staten-generaal bevestigd werd. Tegen de avond van laatstgenoemde datum kwam de vijandelijke vloot in zicht, en ankerde op vier mijl afstand van de Hollandse schepen. De Ruyter riep de hoge krijgsraad bij zich aan boord. In de morgen van de 2e augustus leek het erop, dat de slag zou beginnen. De verenigde vloten gingen ankerop, maar weken uit in noordelijke richting. Prins Rupert ontliep het gevecht, en de Ruyter, die de vijand tot aan de Maasmond achtervolgde, keerde terug en kwam met zijn schepen weer bij Westkapelde ten anker, vijf mijl uit de wal. De Engelsen en Fransen vervolgden hun tocht tot aan Texel en het Vlie, onderweg de kustbewoners in angst en onzekerheid latend.

De stadhouder en de vloot.

De stadhouder kwam in actie, verliet zijn hoofdkwartier te Raamsdonck, liet de verdediging van Walcheren over aan veldmaarschalk Paulus Wirtz, en kwam naar Den Haag, vandaar strekte hij zijn onderzoek uit langs de kust tot aan Den Helder. In die tijd zond Willem III een brief aan de Ruyter waarin hij de luitenant-admiraal-generaal gelastte met zijn vloot Schooneveld te verlaten, de vijandelijke vloten te achtervolgen en Rupert aan te vallen.

De Ruyter ontving de brief op 7 augustus. Dit koninklijke bevel was in strijd met het besluit van de hoge krijgsraad wèl op Schooneveld te blijven, daar de Ruyter en zijn staf vermoedden, dat "de vijanden feintes gebruyckten" hem van de kust te lokken. Een landingsleger in Yarmouth ingescheept zou dan oversteken en zonder tegenstand van de vloot trachten de wal te bereiken. Vandaar, dat de Ruyter niet verder Rupert heeft achtervolgd, maar naar de Zeeuwse wateren terugkeerde. De brief van de stadhouder was het antwoord op het schrijven van de Ruyter waarin hij zijn beleid op Schooneveld te blijven, uiteenzette.

Dus lag bij de Ruyter het bevel wèl Schooneveld te verlaten en de vijand aan te vallen. Ik volg Coenen (Marineblad Oranjenummer 1898): "Tromp, Banckert en van Nes ter krijgsraad geroepen, waren met de vlootvoogd de mening toegedaan, dat men onmiddellijk anker zou lichten en met de vloot onder zeil gaan,naar Scheveningen om, daar gekomen, nadere orders van de prins af te wachten. De bevelen, door Zijne Hoogheid verstrekt,zo weinig ook in overeenstemming met de gedragslijn en het defensief optreden, tot dusver door de vloot gevolgd, baarden de voorzichtige Ruyter niet weinig bekommering, temeer zulks, daar de prins uitdrukkelijk de wens had uitgesproken, dat het aangrijpen der vijanden "met soldaat- en zeemanschap" moest geschieden, waardoor de uitvoering alzo in grote mate van de Ruyter's persoonlijke inzichten werd afhankelijk gesteld".

Voor Scheveningen gekomen, kwam de raadpensionaris Fagel op de vloot. Hij lichtte het inzicht van de prins toe en deelde voorts mede, dat vanuit het noorden een konvooi retourschepen uit Indië opkomst was en van de Ruyter verwacht werd, dat hij deze retourvloot bescherming zou verlenen. Voor aanvullende manschappen werd 's Lands vloot versterkt met negen kompagnieën mariniers uit het regiment van de kolonel François Palm.

Fagel kon de Ruyter niet overtuigen, dat de gehele vloot naar het noorden moest en Rupert aanvallen. De vlootvoogd en zijn staf meenden,dat de kust van Zeeland van zee uit niet onbeschermd mocht blijven.

Op 12 augustus kwam de prins persoonlijk op de vloot. Aan boord van "De Zeven Provinciën" werd krijgsraad gehouden. Dan valt het besluit: op grond van 's prinsen last zal de vloot

> "zonder eenigh moment tydtverlies 't anker lichten, de vijanden van deezen Staat met 's Lands vloote volgen; de zeegaaten deezer landen tot die van Texel en 't Vliet toe, onder Godes genaadigen zeegen, voor de Oost-Indische retour- en andere scheepen - met de maght van 't land openen en veiligh maaken; deselve retourscheepen - de kusten deezer landen naaderende - zoo veel moogelyk protegeren, ende voorschreeve zeegaaten voor de voorzeide vyanden, met zijne goddelijke Majesteits hulpe, bevrijden ----".
> (Brandt, deel IV, bladz. 428 en 429).

Hierna verliet de prins het vlaggeschip, uitgeleide gedaan met een daverend gejuich.

In de vroege morgen van 13 augustus verliet de gehele vloot de ankerplaats voor Scheveningen, koersende naar het noorden.

Samenstelling der eskaders

De Nederlandse vloot was verdeeld in drie eskaders: voorhoede, middengroep en achterhoede, respectievelijk aangevoerd door Cornelis Tromp, de Ruyter (opperbevelhebber), en de Zeeuwse luitenant-admiraal Adriaen Banckert. Elk eskader was onderverdeeld in drie smaldelen. Volgens de Jonge, "Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen", 2e druk, 2e deel, bijlage VII, bestond de vloot uit 60 schepen bewapend tussen 80 en 40 stukken; 15 fregatten 30-20 stukken; 22 branders 2-4 stukken; 18 adviesjachten (kleine schepen voor overbrengen van personen en brieven) 4-10 stukken. Totaal aantal geschut 4245. Totaal aantal manschappen 19.837, waaronder 2257 mariniers. De Geallieerde vloot bestond - bij benadering uit ruim 90 oorlogsschepen, waarvan verscheidenen bewapend met 100 en meer stukken; hieronder waren 28 Franse schepen; voorts 28 branders, 20 tot 25 kleinere vaartuigen. Ook onder de Franse schepen bevonden zich eenheden bewapend met 100 stukken geschut.

De Geallieerde vloten waren aanmerkelijk sterker dan de eskaders van De Ruyter.

Van de genoemde retourvloot hebben van de zeven of acht schepen slechts twee het vaderland bereikt. Drie of vier schepen waren bij St. Helena reeds genomen.

Evenals de Nederlandse vloot waren de Geallieerden in drie eskaders verdeeld, het rode, het blauwe, en het witte eskader, anders gezegd: het midden, de voorhoede en de achterhoede. De Franse admiraal was Jean graaf D'Estrées. Hij commandeerde de achterhoede.

De Nederlandse vloot was, zoals gezegd, in de minderheid; zij voerde de strategie van "fleet in being", een term afkomstig van de Britse admiraal Torrington, door hem gebruikt in 1690 na de slag bij Beachy Head. Fleet in being is de ongeslagen zwakkere vloot waarmede de vijandelijke sterkere strijdmacht degelijk rekening moet houden. In de eerste en tweede wereldoorlog voerden de Duitsers tegenover de Engelsen de strategie van "fleet in being".

De Ruyter nadert de vijand.

Zoals we zagen was de Ruyter 13 augustus bij Scheveningen ankerop gegaan. De volgende dag kwam zij voor Petten ten anker. Van 14 tot 16 augustus was het stormweer uit het noordwesten. De 17de augustus ging de vloot opnieuw onder zeil, de Ruyter liet 18 augustus weer ankeren. Ter hoogte van Texel werd de vijand verkend.

Ook de volgende dag bleven beide vloten ten anker liggen. Toen in de nacht de wind naar het oosten liep ging de Ruyter ankerop. Het was 20 augustus 1673. Op de voormiddag van die dag koerste de vloot, zeilende bij de wind, in noordoostelijke richting, flauwe koelte, mooi weer. Om 10 uur kwam de vijand in zicht, die, tegen de Nederlandse vloot in, om de zuid zuid oost koerste, en de loef aan hun kant had. Een prachtige gelegenheid voor prins Rupert de Nederlanders aan te vallen. Er gebeurde die dag niets, het kwam niet tot een gevecht.

De strijd begint.

21 augustus 08 u. 30 als admiraal Banckert met de Fransen in gevecht raakt is de slag begonnen. Het is niet mijn bedoeling de strijd zorgvuldig te beschrijven. U kunt hierover vinden bij de Jonge, Coenen, Backer Dirks, Brandt, met de door hen gegeven bronnen. De gehele dag is verwoed gevochten. Omstreeks 19u00 besloot prins Rupert het gevecht af te breken en terug te keren naar de Engelse kust. Tot het invallen van de duisternis bleven de Nederlanders de vijand achtervolgen. Het strategisch doel was bereikt; de Geallieerden deden niet nog eens een poging onze kust te naderen om landingen uit te voeren.

Zo donker als het jaar 1672 was, zo vol verwachting en goede hoop liep 1673 ten einde. Stadhouder Willem III heeft het goed gezien, toen hij aan boord van "De Zeven Provinciën" voor Scheveningen de Ruyter beval de vijand naar het noorden te achtervolgen en slag te leveren. Hij was een staatsman en strateeg met visie en overredingskracht.

De Witt heeft zich niet vergist, toen hij in 1665 bij de Staten-generaal aandrong de Ruyter met het opperbevel van de vloot te belasten. De admiraal was "buyten controversie de bequaemste". Hij betoonde zich een eminente leider, een groot tacticus, een machtige organisator; een man die van zijn duizenden medestrijders een onverwoestbaar vertrouwen genoot. Vandaar zijn plaats onder de grootste vlootvoogden die de geschiedenis kent.

Ik wil eindigen met twee uitspraken, een van de Amerikaanse schout bij nacht Alfred Thayer Mahan in zijn boek "The influence of sea power upon history."

> The battle of the Texel, closing long series of wars in which the Dutch and English contended on eaqual terms of the mastery of the seas, saw the Dutch navy in its highest efficiency, and its greatest ornament, de Ruyter, at the summit of his glory..... (page 157). (1).

Een tweede citaat is een uitspraak van de Ruyter zelf, de man die leefde in eenvoud met een sterk geloof in zijn God. Als iemand hem gelukwenst met de zege bij Kijkduin behaald, is zijn antwoord:

> Mijn leven is niet, 't is ten dienste van 't vaderland. Doch ik zou wel zoo lang wenschen te leven, dat ik 't zelve moght herstelt zien, en daar 't mijne toedoen. Dan, zoo 't God niet belieft, ik ben oudt, en des levens en der moeite zat". (Brandt, deel IV, bladz. 48)

W. E. van Popta

(1) In de slag bij Kijkduin, de laatste uit een lange reeks van oorlogen, waarin de Nederlanders en de Engelsen elkaar bestreden op gelijke voet om het meesterschap ter zee, kwam de Nederlandse marine uit in haar grootste kracht, en met haar kostbaarste kleinood, de Ruyter, toppunt van haar glorie.....

De Nieuwe Hollandse Waterlinie en haar artilleristische verdediging

1890 tot en met 1914.

Onder dit opschrift - maar zonder deze jaartallen - verscheen in 1886 het verslag van een lezing die de 1e luitenant Nicolaas Bosboom te Utrecht had gehouden voor de officieren van zijn regiment, het 1e veldartillerie.
In het volgende wordt nagegaan welke technische en organisatorische ontwikkelingen plaatsvonden gedurende de 30 jaren die aan de uitbarsting, zomer 1914, vooraf gingen. De luitenant Bosboom was inmiddels in 1912 gepensioneerd als kolonel en sinds 29. 8. 1913 minister van oorlog in het kabinet Cort van der Linden.

Vanwaar de benaming Nieuwe Hollandse Waterlinie? In het rampjaar 1672 improviseerde Holland, nog juist op tijd om de Fransen te stuiten, een waterlinie door het stellen van inundaties in de Vijfheerenlanden, de Krimpenerwaard, en een deel van de Lopikerwaard van Goejan-verwellensluis tot het Woerdense Verlaat, en vandaar tot aan de Zuiderzee. De unieke natuurlijke defensieve kracht van een inundatiestelling is toen duidelijk gebleken, mits de verdediging deskundig en bekwaam werd geleid, de troepen geoefend en bezield van een goede geest.

Na de afscheiding van België is men begonnen met de voorbereidingen tot het aanleggen van een oostelijker gelegen Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Op een hoogtekaart van Nederland kan men zien dat een terreinstrook ten oosten van de lijn Geertruidenberg - Gorcum - Vreeswijk - Utrecht - Nieuwersluis - Weesp - Muiden een bodemhoogte heeft variërend tussen min één en plus één meter N. A. P. Deze strook heeft, om de gedachten te bepalen, een breedte van rond 5 km. gemeten in een richting, variërend van zuidoost-noordwest tot oost-west. In de loop van de 19e eeuw werden door samenwerking van militairé en burgerlijke ingenieurs (van het wapen der Genie en van Rijkswaterstaat) de nodige dijken, sluizen, gemalen enz. gebouwd die het mogelijk maakten genoemde terreinstrook onder water te zetten. Het peil kon zodanig geregeld worden dat de watervlakten drassig, onbegaanbaar en onbevaarbaar waren, en dan voor vijandelijke infanterie een onoverkomelijke hinderpaal. Maar de mogelijkheden om deze toestand te handhaven bleven in ons klimaat beperkt en onzeker door de grillen van weer en wind, zoals strenge vorst, langdurige droogte, of hoge waterstanden op de grote rivieren.

Deze inundaties werden onderbroken door de hoge rivierdijken langs Waal en Lek, de spoordijk Arnhem-Utrecht, de hogere gronden ten zuidoosten van Utrecht (de Houtense vlakte), en de wegen die de onderwaterzettingen benoorden Utrecht doorsneden. Al deze onderbrekingen, accessen vormden toegangen tot het gebied ten westen van - dus achter - de N. H. W. Zij werden verdedigd door forten; in de Houtense vlakte waren dat Vechten en Rhijnauwen, ook nu nog in goede staat.

Hoe een overval op onze landprovinciën, door de legers van onze oosterburen, zich zou voltrekken in geval van een tweede Frans-Duitse oorlog, liet zich in de hier beschouwde kwart eeuw niet voorspellen. Wel kon men zich een voorstelling maken van de strijd om het behoud van de N. H. W., nadat het Nederlandse veldleger op enigerlei wijze door de vijand was uitgeschakeld.

In ons vlakke land kwam het er voor beide partijen allereerst op aan de tegenstander te bemoeilijken bij het verplaatsen, legeren, parkeren en in stelling brengen van troepen en materieel, door het beschieten van wegen en bruggen, spoorbanen en emplacementen, geschut op stellingen en veldversterkingen. Beide partijen moesten daartoe beschikken over mobiel geschut van zwaar kaliber. Dat waren lange kanonnen voor vlakbaanvuur, en korte kanonnen (houwitsers) voor wat men populair "Bombarderen" zou kunnen noemen.

Tenslotte moest de aanvaller beschikken over geschut waarmee hij de forten van de N. H. W. in puin kon schieten; aan dergelijke vuurmonden had de verdediger geen behoefte.

Wij zien dan ook dat tot in het eerste decennium van onze eeuw het Nederlandse verplaatsbare vestinggeschut en de mobiele "Geschütze der Fussartillerie" gelijkwaardig waren wat betreft kaliber en dracht, zoals blijkt uit de volgende tabel. Wel mag men hierbij in het oog houden dat bij de Duitsers uitdrukkingen als "mobiel" en "marsvaardig" een sneller en langduriger verplaatsing impliceerden dan bij het Nederlandse wapen. In dit verband valt te memoreren dat al in 1888 Fussartillerie met bespanningen deelnam aan grote legeroefeningen bij Koblentz. Is daar in ons land ooit sprake van geweest?

tot in de jaren 1900-'10	Nederland	Duitsland
lange kanonnen	maximum dracht, granaatvuur, m	
15 cm. staal	8500	8500
12 cm. staal	7500	7200
10,5 cm. brons	5300	--
9 cm. staal	--	6500
kort kanon		schwere Feldhaubitze
15 cm. brons	5900	onbekend
mortier		
21 cm. brons	--	6500

Al dit geschut ingericht voor rookzwak buskruit en voor het verschieten van gewone en brisantgranaten.

De ontwikkeling van de zware legerartillerie in Duitsland blijkt uit de naamsveranderingen. Oorspronkelijk Belagerungstrain, sinds 1874 Fussartillerie, tenslotte omstreeks 1910 Schwere Artillerie des Feldheeres. De auteur vond een momentopname (anno 1906) uit de overgangsjaren in Meijers Lexikon, er waren toen 94 regimenten veldartillerie en 16 regimenten artillerie te voet.

De Schwere Artillerie des Feldheeres was in alle opzichten identiek aan de veldartillerie. Officieren en onderofficieren bereden, van de korporaals en manschappen alleen de kanonniers onbereden. Vuurmonden met terugloop op lage radaffuit, waarvan de staart wordt opgelegd op de voorwagen die voorzien is van disselboom enz. voor de bespanning. Geschut van een dergelijk type vond men in het Nederlandse leger alleen bij de bereden artillerie, het kanon van 7,5 cm. ingevoerd in 1905.

Geschut van de Schwere Artillerie des Feldheeres

Omschrijving	max. dracht, m.
Lang kanon, 10 cm.	10.000
lang kanon, 13 cm.	12.000
zware houwitser, 15 cm.	7.000
mortier, 21 cm.	8.500

De voorsprong die dit Duitse materieel t.o.v. het Nederlandse had genomen kwam verder tot uiting in de grotere vuurkracht in al zijn aspecten, de geringere spreiding bij grotere schootafstanden, de richtmiddelen en de waarneming van de ligging der schoten t.o.v. het doel. Toch moet men dit technische overwicht niet overschatten. Inundaties bleven een grote hindernis voor de aanvaller, terwijl de opmars van zijn zware batterijen en de aanvoer van munitie tijdrovend was, en bezwaarlijk door de bodemgesteldheid hier te lande.

In de laatste jaren vóór 1914 bereikte het Duitse leger een hoge graad van paraatheid voor een bewegingsoorlog, eerst op zijn westfront, daarna in het oosten tegen Rusland.

De Franse grensvestingen, van Belfort tot Méziéres, vormden een hardere noot om te kraken dan de Belgische langs de Maas: Namen, de Citadel van Hoei en de kringstelling Luik. Over het plan Schlieffen (door Moltke gewijzigd) was voldoende uitgelekt om al vóór de uitbarsting te verwachten dat dáár de eerste klappen zouden vallen en dat daarbij de Schwere Artillerie des Feldheeres zou worden ingezet.

Aannemende dat desondanks de Duitsers toch één 4 stukken batterij van 21 cm. mortieren bij operatieën tegen de N.H.W. zouden willen betrekken, wat kwam daar dan bij kijken?

Die mortier, marsvaardig, bestond uit drie elementen: de vuurmond op 2 raden (gewicht ± 3400 kg) met voorwagen; de affuit (gewicht ± 3100 kg) met voorwagen, de vierwielige lastwagen voor het meevoeren van brede stalen wielbanden, en beddingmatten van buigzame stalen pijpen (gewicht omstreeks 3000 kg). Per mortier 2 munitiewagens die elk 16 projectielen met hulzen meevoerden; totaal gewicht van deze munitie ca. 2200 kg. van caisson en voorwagen ca. 800 kg., totaal te trekken ± 3000 kg. De marsvaardige vuurmond had een bespanning van 6 paarden plus 2 reserve-paarden, alle andere eenheden 6 paarden. Zo komt men per marsvaardige mortier tot 20 paarden, 10 stukrijders, drie korporaals en 20 kanonniers. Voor 2 munitiewagens: 12 paarden, 6 stukrijders en twee korporaals. Totaal pér stuk: 32 paarden, 16 stukrijders, 5 korporaals en 20 kanonniers. Samengevat, per marsvaardig stuk:

5 bespannen eenheden met in totaal 32 paarden,
5 korporaals en 36 manschappen,
Totaalgewicht der 5 eenheden ± 15.500 kg.

Ergo de complete 4-stukken batterij:

20 bespannen eenheden met in totaal 128 paarden;
20 korporaals en 144 manschappen.

Motortractie bestond in 1914 nog niet. Vervoer per trein uit Duitsland was mogelijk tot aan de door Nederland vernielde IJssel-, Maas- en Waalbruggen, over door de Duitsers te bouwen noodbruggen. Maar om dan verder met paardentractie op te rukken langs straatwegen die voor dergelijke zware transporten ongeschikt waren, bracht zeer grote risico's mee, en zou zeer veel tijd vergen.

Nederlandse historici van naam hebben geschreven, dat de forten der N.H.W. niet bestand zouden zijn tegen een beschieting met "Dicke Bertha's", die immers tussen 12 en 16 augustus 1914 de 12 Luikse forten ten val hadden gebracht. In abstracto is de opmerking juist en kan men voor de 42 cm "Dicke Bertha" zelfs de 21 cm. mortier substitueren. Tegen deze irreële misvatting was het slot van de hier gegeven beschouwingen gericht.

J. W. Bonebakker.

LITERATUUR.

N. Bosboom: Eenige beschouwingen over de Nieuwe-Hollandsche Waterlinie en haar artilleristische verdediging. Uitg. H. T. Scholten, Utrecht 1886. Brochure van 67 bl.

C. A. de Bruyn en H. R. Reinders: Nederlandse vestingen.

Fibula - van Dishoeck, Bussum 1967
blz. 44: de Waterlinie, anno 1672
bl. 89 , afb. 50: Vestingen en inundaties van de N. H. W. en de Grebbelinie(schets).

Standgezichten van artillerie materieel 1863 - 1907, gefotografeerd en in steen geëtst door het topografisch bureau van het ministerie van oorlog. Bibliotheek van het Legermuseum te Leiden. Besproken in Sinte Barbara, september 1968 bl. 35.

Zakboekje voor de bezettingstroepen, door A.N.J. Fabius, kapitein der artillerie. Uitg. van Holkema & Warendorf, Amsterdam 1894.

Drie boekjes uit de Sammlung Gösschen, uitgegeven te Leipzig:

Die modernen Geschütze der Fussartillerie (anno 1907)

I. 1850-1890; II. 1890-bis zur Gegenwart.

Die Fussartillerie. Ihre Organisation,Bewaffnung und Ausbildung (anno 1913).

Wat kwam daarvan terecht gedurende W.O.I? Zie

German Artillery 1914-1918, by David Nash-Almark Publishing Co., London. First published september 1970.

Der Schlieffenplan. Kritik eines Mythos, door Gerhard Ritter.
Verlag R. Oldenbourg, München 1956.

„DE DONDERBUS"

Sophiakade 5 b, Rotterdam 3016

GEOPEND VRIJDAG 19.00 - 21.00 uur

ZATERDAG 10.00-18.00 UUR

Inkoop - Verkoop - Ruil

Oude wapens — Antiek — Munten

MILITARIA

w.o. Bajonetten — Sabels — Degens — Zwaarden — Uniformen

van soldaat tot generaal.

Helmen in 100 verschillende uitvoeringen.

Orden en Erentekenen — ned., duits, russ., frans enz.

Emblemen — Tinfiguren — Vreemdelingen Legioen — Para

Commando — enz.

Camouflage uitrustingstukken — Ponjaards

DOCUMENTATIE

over Wapens van antiek tot modern — Uniformen — Munitie

Alle soorten Boeken en Tijdschriften van 2e W.-oorlog

Originele Documenten — Verzetsbladen — Strooibiljetten —

Aanplakbiljetten — Foto's — Films en Projectoren

Gramofoonplaten

Zend- en ontvanginstallaties — Veldtelefoons —

Mijndetectors — Afstandmeters — Kijkers

Privé: J. WINTERS

Goudserijweg 77, Rotterdam, telefoon 010-126297

HERALDISCHE WAPENSCHILDEN EN EMBLEMEN

met de hand geschilderd
in natuurlijke kleuren
en originele uitvoering

Ook weerbestendige auto-stickers
en emaille insignes en distinctieven
in alle kleuren leverbaar

Verkoop voor
Hooymayers/Vlaardingen
(Holland)

GD. SIMONS

Huis „Park Honingen"
Vijverweg 26 – Postbus 194
Telefoon (010) 15 46 82
ROTTERDAM

AANMELDINGSFORMULIER

Tot deelname aan de excursie op zaterdag 13 oktober 1973 naar het Koninklijk museum van het leger en van krijgsgeschiedenis te Brussel.

Ondergetekende:

Naam: .....Lidnr. :.....
Adres: .....

zal deelnemen aan de excursie van de "Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie" op zaterdag 13 oktober 1973 te Brussel.

De kosten welke aan deze excursie zijn verbonden, ƒ 25,-- zal ik gireren aan de penningmeester (Giro 14700 van de Algemene Bank Nederland te Den Helder, t. g. v. rekeningnummer 58. 72. 29. 101).

Ik stap in Den Haag Staatsspoor 1) of Breda bij Motel 1)

Te.....op ..... 1973. (handtekening)

Gaarne ingevuld zenden aan de penningmeester:
Ltz A I, C. J. Kneppelhout, Bremstraat 26, Den Helder.
Vóór 6 oktober 1973.
1) doorhalen wat niet van toepassing is.

CORRESPONDENTEN DER STUDIE-AFDELINGEN

(1) de studie-afdeling,' KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS K.L.'
o.l.v. E.W. van Popta, Columbusstraat 260, 's-Gravenhage

(3) de studie-afdeling, 'UNIFORMKUNDE'
o.l.v. Dr. F.G. de Wilde, Jan Steenlaan 62, Naarden

(4) de studie-afdeling 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN'
o.l.v. H.G. Meyer, Jonkerstraat 55, Weurt bij Nijmegen

(5) de studie-afdeling 'MILITAIRE EMBLEMEN'
o.l.v. B.C. Cats, Aagje Dekenlaan 87, Bussum en
C. van Ekeris, Tesselschadelaan 147, 's-Gravenhage

(6) de studie-afdeling, 'WAPENS EN MUNITIE' - VACANT

(7) de studie-afdeling 'MILITAIRE MUZIEK'
o.l.v. Mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 's-Gravenhage

(10) de studie-afdeling 'NAPOLEONTICA'
o.l.v. Mr. A. Telders, Kleine Haagse Kade 62, Gorinchem

(11) de studie-afdeling 'TWEEDE WERELDOORLOG'
o.l.v. J.H.M. Berlemon, Paramariobostraat 63, Leiden

(12) de studie-afdeling 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN'
o.l.v. A.J. Weekenstroo, Heerenstraat 9-11, Buren

(16) de studie-afdeling 'MILITAIRE GENEALOGIE'
o.l.v. Ir. Ch.C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 59, Haarlem

(17) de studie-afdeling 'MILITAIRE FOLKLORE'
o.l.v. L. Verhoeff, Gevers Deynoetweg 50, Scheveningen

(19) de studie-afdeling 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT'
o.l.v. H.J. Schakelaar, Utrechtseweg 411, De Bilt

(20) de studie-afdeling "KNIL"
o.l.v. W.R. van der Weide, Velperweg 147, Arnhem

INTERESSEGEBIEDEN, WAAR (NOG) GEEN STUDIE-AFDELINGEN VOOR ZIJN OPGERICHT:

(2) 'tradities en ceremonieel'
(8) 'Vestingbouw, kasteelkunde, militaire gebouwen'
(9) 'Koninklijke Marine - geschiedenis, scheepsbouw, varende Marine - '
(13) 'Vaandels'
(14) 'Eerste Wereldoorlog'
(18) 'Militaire voertuigen, tanks'
(21) 'Militaire bibiliografie, tijdschriften'

*** De tussen haakjes geplaatste nummers zijn indicaties t.b.v. de ledenlijst.